

Bernard Špoljarić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bernard.spoljar@gmail.com

TRANSCENDENTALNI EGO I SLOBODA VOLJE

SAŽETAK: Ovaj rad ima za zadaću izložiti i sintetizirati misli posebno izabranih autora čiji su radovi obilježili 19. i 20. stoljeće. Ovdje prije svega treba izdvojiti njemačke filozofe, a to su Max Stirner i Friedrich Nietzsche; te britanskoga književnika i filozofa Aleistera Crowleyja. Navedene autore veže ideja pojedinca, kao individualnog bogočovjeka, koji svoj vlastiti temelj i dovršenje, kao i zakon po kojemu djeluje, pronalazi u svojoj vlastitoj volji bez podvrgavanja "višim" autoritetima (bogu, državi, vlasti, ćudoređu ...). Ti i takvi viši autoriteti upereni su protiv pojedinca, a to se potvrđuje tradicionalističkim temeljima tih i takvih ideja koje stoje u opreci spram nauke koja bi, kao metoda i sila, omogućila čovjeku da preuzme kontrolu nad vlastitim životom. Nauka, odnosno znanje, neprijatelj je svih robovskih religija. Preko Stirnerovih teza pokazat će se neutemeljenost i kontradiktornost onih ideala koji sebi žele podčiniti ono "Ja" koje je zapravo ontološki temelj svega mogućeg uopće. Ta i takva neutemeljenost, odnosno krivoutemeljenost, otvara prostor Nietzscheu i njegovom prepoznavanju nihilizma u tim i takvim moralnim sustavima koji izrastaju na fantazmagoriji usmjerenoj protiv zbiljnosti čovjeka. Naposljetku, Crowleyjeva promišljanja i zamjedbe imaju za svrhu opisati one fenomene koji se tiču realizacije stare moralnosti i kritiku istih u vidu nove moralnosti. Rad predstavlja prikaz i kritiku poimanja čovjeka kao uzroka i svrhe onih ideja koje transcendiraju njega samoga.

KLJUČNE RIJEČI: individualizam, volja, ego, idealizam, nihilizam, moralnost, čovjek

Uvod

Prije samog ulaska u razmatranje posebnih, izdvojenih tematskih cjelina ovoga rada, od kojih se prva bavi dogmatskim idejama i njihovom neodrživošću, dok druga tematska cjelina ulazi u detaljnu analizu i ontološke temelje onih ideala koji se u okviru tih dogmat-

skih ideja prikazuju kao svrhe stvari za koje po njihovoj naravi ne postoji nikakav *τέλος*¹, pogledajmo kako se javlja *ego* i što se ovdje ima pojmiti pod *slobodom volje*.

Uzmimo kao osnovne elemente *prostorno-vremensko jedinstvo* koje predstavlja sveukupne mogućnosti svih vrsta i *subjekt* koji se nalazi u tom *prostorno-vremenskom jedinstvu* koji kao bilo koja točka ima iskustvo tih mogućnosti. Ta dva elementa komplementarnog su karaktera na način da ovo *prostorno-vremensko jedinstvo* obuhvaća ovaj *subjekt* koji se nalazi svuda u beskonačnosti, a taj *subjekt*, jer je uvijek u tom *prostorno-vremensko jedinstvu*, nužno ga manifestira. Time se želi uputiti na to da svaka jedinka manifestira cjelinu, a cjelina “skriva” svaku jedinku ili, lajbnicovski rečeno, duša objašnjava univerzum; univerzum pak skriva dušu. Iz toga se izvodi da je svako ljudsko biće jedan element kozmosa, samoodređen i savršen, jednak sa svim drugim dijelovima, a to i takvo jedinstvo upućuje na ono apsolutno *Ja* koje progovara kroz ovo ili ono upojedinjeno “ja”.

Svako to posebno “ja”, koje je čovjek, kao misleći subjekt nositelj je bitka cjeline. Budući da je i sam samo jedan vid cjeline svega što jest, a prepoznavanjem sebe unutar te cjeline kojoj je, jer je jedno, centar svugdje, to “ja” po svojoj biti identično je onom apsolutnom “Ja” i u tom prepoznavanju sebe kao dijela cjeline, kao organizirano djelovanje upućeno na cjelinu, s adekvatnim idejama, predstavlja djelovanje prema vlastitoj *slobodnoj volji*. To i takvo biće ono je koje bitstvuje bit. Stoga je Aleister Crowley upravo odabrao grčku riječ *θέλημα* (volja) za ime svoga filozofskoga sistema.² Takvo je shvaćanje opisao i Austin Osman Spare u svom djelu *Knjiga o ugodi tehom*:

¹ Grčki pojam za “cilj” ili “svrhu”.

² Prema nekima, “Telega” se shvaća kao religija, ali to je tema koja zahtjeva posebnu razradu, a nije zadatak ovog rada. Za osnovno razumijevanje shvaćanja “Telega” kao filozofskoga, a ne religijskoga sistema dovoljno je pogledati što su Lon Milo DuQuette i Christopher S. Hyatt napisali u kratkom eseju pod naslovom: “Telega u dedesetim”. Prema njima, upravo cilj “Telega” – a to je uspostavljanje potpune slobode pojedinca – čini “Telegu” različitom od svih religijskih sistema.

“Osobno, još nisam vidio čovjeka koji već nije Bog.”³

Religiozni sustavi i sustavi vrijednosti općenito upereni su protiv pojedinca, a znanost, kao metoda prepoznavanja položaja, naravi i domašaja pojedinca, rasvjetljava nerazumnost i neutemeljenost ideja zasnovanih na zbrkanim osnovama. Temeljno stajalište znanosti je neposlušnost prema dogmi i tradiciji. Stoga, neka se ovaj rad uzme kao manifest slobodne volje i transcendentalnog egoizma s jedinim zakonom koji glasi: *Non serviam!*

Nova epoha

Kada se promatra povijest filozofije zapadne civilizacije, može se primijetiti kako niti jedno razdoblje prije 19. i 20. stoljeća ne obiluje tolikim brojem autora koji u svojim radovima tematiziraju položaj pojedinca u kozmosu, ništavnost vladajućeg sustava vrijednosti i ideologije te potrebu za prevrednovanjem istih. Sam egzistencijalizam, kao filozofija koja dovodi u pitanje smisao čovjekovog postojanja, također se smatra tvorevinom moderne pa se kao najznačajniji predstavnik uzima Jean-Paul Sartre koji je djelovao u prvoj polovini 20. stoljeća, premda je i danski filozof i pisac Sören Kierkegaard već početkom 19. stoljeća počeo tematizirati (be)smisao ljudskog postojanja. Iz navedenih razmišljanja jasno se može zaključiti da je moderno doba pružilo uvid u nestabilnost temelja na kojima su izgrađene sve one vrijednosti kojima se “dobar” čovjek podvrgavao.

Tako je Max Stirner 1844. godine u svom djelu, pod naslovom *Jedini i njegovo vlasništvo*, izrazio svojevršno nezadovoljstvo spram ideala: *dobrote, boga, čovječanstva, istinitosti, slobodnosti, humanosti, pravednosti, naroda, vladara* i tisuće inih ideala koji se pred pojedinca postavljaju kao svrhe i esencije njega samoga, žudene etičke visoravni. Razlog takvom obratu Stirner pronalazi u pojedincu samomu, o čemu će detaljnije biti govora niže u tekstu.

Takvo poimanje idealnog svijeta, kao neodrživog i suvišnoga u opreci spram realnog koji postaje poprište lišeno svake unutarnje

---

³Austin Osman Spare, “The Book of Pleasure”, *Ethos*, I-H-O Books, Berlin 2001., str. 37.

orijentacije, naziva se *nihilizam* (lat. *nihil*: ništa). Nihilizam se obično povezuje s Friedrichom Nietzscheom koji ga, kako će se pokazati, izvodi kao konzekvenciju kršćanstva. Ništavnost statusa vječnih istina, morala i boga signalizira slom svih transcendentnih okvira iznad čovjeka i njegovu prepuštenost samomu sebi. Prema Petru Šegedinu, tako se Nietzscheov život, sagledan kao filozofiranje, javlja kao “naukovanje kod filozofa Dioniza”, odnosno naukovanje kao “rušenje” ili “obaranje idola” vatrom vlastitosti.

Upravo taj period, tu novu epohu, koju karakterizira stalni rast, stalno prevrednovanje vrijednosti i prepoznavanje pojedinca kao jedinke društva Aleister Crowley naziva *doba djeteta*. Crowley potvrđuje svoga suda nalazi u nestajanju osjećaja grijeha, porastu nevinosti i neodgovornosti; ističe porast diktatura, koje su jedino moguće kada je razvoj morala tek u začetku i odvija se prevladavanje infantilnih kultova kao što su komunizam, fašizam, pacifizam, zatim manija zdravlja, odnosno okultizam u skoro svim oblicima, te religije sentimentalizirane do točke praktičnog izumiranja. Popularnost kinematografije, radija, sportske prognoze i igara na sreću Crowley uspoređuje sa sredstvima za umirivanje svadljive djece, bez imalo svrhe u njima. U tu je svrhu dovoljno razmotriti sport i djetinjasta oduševljavanja i srdžbe koje izaziva, koje se manifestiraju kroz čitave nacije, uznemirene zbog prepirke među igračima.

Moderno doba označilo je ponovno pokretanje slobode u *maternici vremena*, što je rezultiralo s jedne strane porastom bitnosti pojedinca, međutim priroda uvijek jednoj krajnosti mora suprotstaviti drugu krajnost, o čemu svjedoči i sam Nietzsche kada kaže:

“Krajnosti se ne ublažuju odmjerenošću nego suprotnostima postojećih krajnosti.”⁴

Dakle, ako se kao jedna krajnost ovdje podrazumijeva rast pojedinca, onda druga krajnost nužno mora biti ono što sprječava taj rast. To su abortivni porodi djeteta koji se javljaju prije svega, kao već spomenuti fašizam i komunizam. “Abnormalan” čovjek koji predviđa trend vremena i inteligentno se prilagođava okolnostima ismija-

⁴ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć*, par. 55.

van je, progonjen i često uništavan od krda. Pojedinca se ograničava na sve više i više načina. Nameću mu se razmišljanja svojstvena krdu. Prema ljudima se odnosi kao prema imbecilnoj djeci, postavljanjem trgovačkih zakona, prometnih zakona, nametanjem cenzura, itd. Diktatori zatiru svu umjetnost, književnost, kazalište, glazbu, vijesti koje im ne odgovaraju.

Ipak, svijet se kreće samo pomoću “bljeska genija”, a kad kriza nastupi, pojedinac i njegovi nasljednici su oni koji prežive.

O bogu i idealima

Čovjek je stvorio “boga”, antropomorfizirao “ga” je i personificirao, potom je pokleknuo pred vlastitom kreacijom kao da je od sebe oduzeo ono veliko, kreativno i dobro pa to postavio kao uzvišeno. Zatim je čovjek sebe percipirao kao nešto nedostojno. Nameće se jednostavno pitanje: *Zašto?*

Zadatak ovoga fragmenta je odgovoriti na pretpostavljeno pitanje, ali prije svega i opravdati iznesenu pretpostavku. Također, treba naglasiti da se pojam boga koristi samo kao jedan oblik ideala, premda se ono što je izrečeno i ono što tek slijedi utoliko odnosi na sve ideale općenito, ukoliko se oni shvaćaju kao sustavi vrijednosti ili zakonitosti prema kojima čovjek treba djelovati.

Pod pojmom boga, prije svega, podrazumijeva se karakter stvaralaštva, dakle boga se određuje kao stvoritelja, potom kao demijurga koji svoju tvorevinu dovodi u red, pridajući joj oblik i zakonitost pod kojom treba djelovati (kozmos). Naposljetku, boga se, spram čovjeka, razumije kao ono sveto, ono uvijek djelatno, pod čiju se volju čovjek mora postaviti kao ono trpno; ili kako to Stirner formulira:

“Vi znate o bogu puno temeljitoga navještavati i tisućljećima ste ‘istraživali dubine božanstva’ i u dušu mu zreli, te Nam dabome možete kazati kako bog sam tjera ‘stvar boga’ kojoj smo Mi zvani služiti.”⁵

Međutim, ako se *Ja* razumije onako kako ga je odredio Fichte:

---

⁵ Max Stirner, *Jedini i njegovo vlasništvo*, Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine, Zagreb 1976., str. 9.

“Dakle, postavljanje Ja pomoću samoga sebe jest njegova čista djelatnost. – *Ja postavlja samoga sebe* i on jest samim tim postavljanjem pomoću samoga sebe; i obratno: Ja jest i postavlja svoj bitak pomoću samog svog bitka. – On je ujedno ono što djeluje i produkt djelovanja; ono djelatno i ono što se djelatnošću proizvodi; radnja i djelo su jedno te isto; a stoga je to: *Ja jesam* izraz jedne djelotvorne radnje, ali i jedine moguće, kao što to mora proizići iz cijele nauke o znanosti.”⁶

Budući da upravo na Fichteovom tragu Stirner gradi svoju filozofiju, nužno će slijediti da za *Ja* ne postoje *a priori* danosti. Ako se *ono sveto*, kao što je u našem primjeru bog, promatra iz tog kuta, onda se mora prihvatiti Stirnerovo poimanje svetog:

“Pred svetim se gubi sav osjećaj moći i sva hrabrost spram istoga odnosi se *nemoćno* i *ponizno*. A ipak ni jedna stvar nije sobom sveta nego Mojim proglašenjem svetim, Mojim izriječkom, Mojim sudom, Mojim pokleknućem, ukratko, Mojom – savješću.”⁷

Samorazumljiva je štetnost za pojedinca koja je sadržana u njegovom pokleknuću pred “svetim”, pri čemu respektirano postaje božanstveno, a čovjek gubi karakter stvaralaštva, poprimajući učilački karakter, zadubljen u predmet bez povrata sebi samome.

Na isti se način kod Stirnera na udaru našao i grijeh kao druga krajnost koja proizlazi iz moralnog percipiranja čovjeka, što je formulirano na slijedeći način:

“Što je dakle tvoje čovjekoljublje našlo? Same ljubavi nedostojne ljude! A odakle svi oni potječu? Iz Tebe, iz tvogog čovjekoljublja! Ti si grešnika donio sa sobom u glavi, zato ga nalaziš, zato ga posvuda podmećeš. Ako Ti ljude ne nazivaš grešnicima, onda to oni nisu: Ti sam jesi stvoritelj grešnika: Ti, koji si utvaraš da ljubiš ljude, Ti ih bacaš u blato grijeha, Ti ih baš lučiš na poročne i kreposne, na ljude i neljude, Ti ih baš kaljaš slinom tvoje opsjednutosti; jer Ti ne ljubiš ljude, nego *Čovjeka*. Ja Ti pak kažem, Ti nisi nikada vidio ni jednog grešnika, Ti si ga samo – sanjao.”⁸

Ne treba čuditi zašto se na udaru uvijek nalazi Kršćanstvo jer je upravo kršćanski moral u najvećoj mjeri oblikovao sustav vrijedno-

---

⁶ J. G. Fichte, *Osnova cjelokupne nauke o znanosti*, Naprijed, Zagreb 1974., str. 46.

⁷ Max Stirner, *Jedini i njegovo vlasništvo*, str. 56.

⁸ *Ibid.*, str. 267.

sti zapadne civilizacije. Prema Nietzscheu, kršćanski moral sam po sebi nužno mora završiti u nihilizmu jer je u samomu kršćanskom moralu bog razvijen kao smisao istinoljubivosti, a zbog lažnosti svih kršćanskih tumačenja svijeta i povijesti, kao presudno javlja se skepsa prema moralu. Kako ne postoje sankcije za narušavanje morala, u potpunosti se gubi smisao poštivanja istog, stoga Kršćanstvo završava u nihilizmu. Radikalni nihilizam karakteriziran je apsolutnim gubitkom vjere u održivost opstanka, kao i mišljenje da nemamo prava uspostavljati neki “božanski”, *a priori* moral.

S druge strane, Stirner je upozorio i na onu etiku koja ne izvire izravno iz Kršćanstva, ali ima istu svrhu, pod krinkom modernog i “novog” shvaćanja. Radi se o *humanom liberalizmu* koji za zadaću ima proizvesti *dobrog* čovjeka, dok je zadaća Kršćanstva bila proizvesti dobrog Kršćanina.

“Otpavši iz osobnog udjela, dospijeva se do *filantropizma*, čovjekoljublja koje se obično krivo shvaća kao ljubav spram čovjeka, spram svakog pojedinca, dok ona nije ništa nego ljubav *čovjeka*, nezbiljskog pojma, utvora. Ne ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, ljude, nego ΤὸΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ, čovjeka zaključava filantrop u svoje srce. Svakako, on se stara o svakom pojedincu, ali samo zato jer hoće posvuda vidjeti svoj ljubljeni ideal ozbiljen.”⁹

Humani liberalizam, isto kao i Kršćanstvo, zasniva se na podvažanju čovjeka, na suprotstavljanju nekoga višega, pravoga, svetoga čovjeka, običnom, osjetilnom, egoističnom čovjeku, koji na žalost postoji, premda po etici ne treba postojati. Taj je fanatizam, i zaludečnost fiksnom idejom idealnog čovjeka, a fiksna ideja je svaka ideja koja sebi podređuje zbiljskog čovjeka, najbolje opisan slijedećim citatom:

“Jer su revolucionarni popovi i učitelji služili *čovjeku*, zato su ljudima rezali vratove.”¹⁰

Nakon što je razjašnjeno kako svaki sustav vrijednosti ima svoj najdublji temelj u pojedincu samom, a isto je prikazano na primjeru boga kao najvišeg ideala, preostaje riješiti drugi dio zadatka, koji istražuje sam korijen potrebe za fatalizmom religije.

⁹ Ibid., str. 61.

¹⁰ Ibid., str. 62.

Odgovor daje Max Scheler u djelu koje se bavi filozofskom antropologijom, pod naslovom *Položaj čovjeka u kozmosu*. U trenutku kada se čovjek izdigao iz prirode “da bi je učinio predmetom svoga gospodstva i novoga umjetničkog i znakovnog principa” čovjek je morao svoje središte smjestiti *izvan* i s onu stranu svijeta. S tim otkrićem kontingentnosti svijeta i čudnog slučaja svoje bivstvene jezgre (ekscentrične spram svijeta) čovjeku je preostalo dvojako držanje:

1. “Jednom se mogao tome čuditi i svoj spoznajni duh staviti u gibanje da apsolutno shvati i da se uklopi u njega – to je porijeklo *metafizike* bilo koje vrste.”¹¹
2. S druge strane, čovjek je mogao, zbog nesavladivog *poriva za spasenje*, ne samo pojedinačnog bitka, nego prije svega svoje čitave skupine i pomoću viška fantazije koja je nasuprot životinji u njega unaprijed usađena, tu sferu bitka napučiti proizvoljnim likovima da bi se kultom i obredom, sklonivši se u njihovu moć spasio od pada u čisto *ništa*, zbog otuđenja od prirode.

“Prevladavanje tog nihilizma u obliku takvih zaštićivanja, oslonaca jest ono što nazivamo ‘religijom’.”¹²

Dakle, Scheler religiju naziva utočištem u koje čovjek bježi od nihilizma. S druge strane, već je ranije utvrđeno da je moderno doba pokazalo ništavnost kršćanstva, kao i “bijedno” ljudsko porijeklo istog, stoga Nietzsche s razlogom kršćanstvo određuje samo jednim oblikom nihilizma. Na temelju izvedenoga valja zaključiti da je pribjegavanje idealima kakve nude religija i zastarjeli moralni sistemi odraz čovjeka u njegovoj slabosti. Isto kao što narodi odabiru vladare koji će ih voditi, jer sami sebi nisu sposobni dati smisao, tako trebaju ideal boga kao viši ideal na koji će se moći pozvati i pomoću kojega dobivaju rasterećenje od odgovornosti.

Gdje postoji autoritet ne može postojati pojedinac.

Prema istom principu i Scheler određuje napredak koji je moguć samo kroz negaciju zastarjelih vrijednosti i načina, običaja itd.; to prerastanje ima pravo zvati se *evolucija*. U protivnom zaostalo

¹¹ Max Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu*, Logos, Sarajevo 1987., str. 105.

¹² Ibid., str. 105.

“krdo” ne dopušta, ili u najboljem slučaju usporava, razvoj pojedinca. Stoga Crowley donosi zakon koji glasi:

“Mi nemamo ništa s izopćenima i nesposobnima: nek’ umru u bijedi svojoj. Jer oni ne osjećaju. Sažaljenje je mana kraljeva: zgazite kukavne i slabe: ovo je zakon snažnih: ovo naš je zakon i radost svijeta.”¹³

Veliki dio nietzscheanskog pogleda na svijet prisutan je u ovom stihu. To je evolutivno i prirodno gledište. Od kakve je koristi održavati bijedu tuberkuloze i sličnih bolesti, kao što sada činimo? Put prirode put je iskorjenjivanja nemoćnih. To je, istovremeno, i najmilosrdniji put. Danas svi snažni bivaju uništavani, a njihov razvoj koči mrtvo breme koje čine slabi i izgubljeni, oboljeli i zakržljali. Najgori neprijatelji čovječnosti su oni koji pod izgovorom sažaljenja žele zadržati svoje nedostatke za sva vremena.

Zaključak

U ovom radu iznesena je oštra kritika svim prevladavajućim vrijednosnim sistemima. Kritika u sebi sadrži najznačajniji element praktičke filozofije jer upravo kroz negaciju čovjek stječe sposobnost za napretkom.

Ako karakter stvaralaštva odredimo kao božanski karakter čovjeka, onda se upravo u negaciji starih institucija, u onom krajnjem ništavilu otkriva ta uzvišena sposobnost dok se u neprevladanim vrijednostima otkriva mrtvilo duha i kraj povijesti.

Mi ostvarujemo sebe onako kako je objašnjeno u odlomcima ovog eseja. Svaki događaj, uključujući i smrt, samo je dodatno proširenje našeg iskustva, slobodno i voljno izabrano od nas samih i, samim time, također unaprijed određeno.

Kako će se ovaj “novi eon” razvijati, “kako će Dijete rasti”, na nama je da odredimo. Uspostavljanje zakona volje jedini je način da se sačuva sloboda pojedinca ili, paradoksalno izraženo:

“Apsolutna vlast države mora biti u funkciji slobode svake individualne volje.”

---

¹³ Aleister Crowley, *Knjiga Zakona*, Ordo templi orientis, Velika Gorica 1995., str. 21.

Literatura

- Crowley, Aleister (1995), *Knjiga zakona*, Ordo templi orientis, Velika Gorica.
- Crowley, Aleister (1997), *Zakon je za Sve*, Esoteria, Beograd.
- Fichte, Johann G. (1974), *Osnova cjelokupne nauke o znatnosti*, Naprijed, Zagreb.
- Leibniz, Gottfried W. (1957), *Monadologija*, Kultura, Beograd.
- Nietzsche, Friedrich (1988), *Volja za moć*, Mladost, Zagreb.
- Scheler, Max (1987), *Položaj čovjeka u kozmosu*, Logos, Sarajevo.
- Spare, Austin O. (1927), *Anathema of Zos (The Sermon to the Hypocrite)*, I-H-O Books, Berlin.
- Spare, Austin O. (2001), "The Book of Pleasure", *Ethos*, I-H-O Books, Berlin.
- Spinoza, Baruch de (1959), *Etika*, Kultura, Beograd.
- Stirner, Max (1976), *Jedini i njegovo vlasništvo*, Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine, Zagreb.
- Šegedin, Petar (2007), *Volja za moć i problem istine*, Demetra, Zagreb.